Іван тоді народився, як птахи у вирій відлітали, а вслід за ними, гнані холодними вітрами, пливли над землею сизуваті хмари, і голубі тумани, і пересохле дзвінкотливе й сумно листя.

Може, тому Івана часто тягне у мандри. Він взувається у високі гумові чоботи, вдягає стару, потерту, невиразного вже кольору шкіряну куртку, перекидає через плече таку ж потерту торбу й вирушає удосвіта з дому. Ще темна завіса переддення лежить на вікнах, місто лунке й прохолодне, поволі гасить світло ліхтарів, і кроки Іванові чітко чуються і довго лежать на тротуарних плитах.

Тимко мав би охоту по тих слідах піти за братом, але брат не кличе його з собою. Він повертається надвечір мовчазний, і Тимко без надії чекає, що брат оповість йому щось, але Іван без слова стягає стару потерту куртку і високі гумові чоботи, до чобіт поприлипало вологе листя, Іван відчищає його, від куртки ще довго пахне мандрами, свіжістю і таємницями, котрі Іван береже тільки для себе.

Тимко вигадує в думці довгі історії Іванових мандрів. Старий Вовк перестріває Івана на вузькій стежці у лісі і йде з ним поруч у гущавину, у хащі, котрі не рідшають навіть по осені. Колючі гілки ожини плетуться попід їхніми ногами, Іван зриває ягоду, і на губах у нього зостається пляма, слід соку, слід від ягоди. У Чорному озері тихо, безсило сплескує хвостом напівсонна через оту безтривожну тишину риба, Іванові кроки не будять її. Іван добуває руками сонну рибу із сонних хвиль, від сріблястої луски займається сяйво, Старий Вовк нетерпляче переступає з лапи на лапу, усіма чотирма лапами нетерпляче переступає, від того руху також нема ані шелесту, ані згуку, зовсім тихо, ніби увесь світ раптом потонув у Чорному озері і завмер там.

Іванові на плече сідає птах, і вже вони рушають далі втрьох, птах має сизувато-червоне пір’я, він обертає маленькою голівкою і стріпує крилами. Рука Іванова торкається тих крил, утишує птаха, вони втрьох

ідуть далі. Старий Вовк веде Івана до свого лігва, аби показати зачарований скарб, про котрий не знає ніхто на світі.

Небо над лісом м’яке, добре, від нього ще не лягає вділ холод, тільки трохи просіюється дрібнесенький дощ, від дощу не мокро, а лишень вогко, набрякають гілки, стають чорними, з них легко можна здряпнути оту розм’яклу чорну шкірку і побачити живе, зеленкувато-жовте тіло. Тією ж вогкістю набирається Іванова куртка і крила птаха, птах нашорошується і тихо скрикує. Іван іде до захованого в лігві Старого Вовка таємничого скарбу. Він перебирає пальцями оздоби на дивовижній киреї, одягає на себе ту кирею, під нею ховається його стара куртка, не видно гумових чобіт, в руках Іванових — чудодійна патериця, довге, по плечі волосся перетягає золотистий обруч, а в Іванових очах—увесь світ, перемінливий і чудний; зазирнувши Іванові в очі, можна, мабуть, побачити той світ, але Іван мружить очі, зіниці в нього чорні й гострувaті, а зеленкаві очі відсвічують, як листя на сонці. Патерицею Іван одслоняє кущувату гущавину і виходить на простір, біля нього — Старий Вовк і птах на плечі Івановій. З Чорного озера вибиваються на поверхню крилаті риби й летять безгучно над верхів’ями дерев, прослизають між чорним гіллям і поміж необлетілим листям предковічного дуба...

— Що тобі, малий? — питає Іван Тимка. Іванів погляд спиняється на братовім обличчі і старший раптом помічає, що цей хлопчисько стоїть перед ним благально й тихо, мабуть, уже давно стоїть, поки він узував чоботи і натягав стару шкіряну куртку.

— Візьми мене з собою,— несміливо проказує брат, у голосі його — майже скапують сльози. Іван відгукується на те прохання, але не відразу. Він розмірковує, чи не заважатиме йому цей хлопчисько, чи не порушить щось, до чого він звик і що не бажав би побачити поруйнованим, та врешті-решт зважується. Вони удвох вирушають у досвіток. Тимко відв’язує од почорнілого кілка старий човен, і вони пливуть тихими сонними хвилями Чорного озера, весла занурюються в густу воду, як у мед, туга, майже непроникна вода притримує човен, вони спиняються,

круговерть колесом обертає човен. У Тимка голова крутиться чи то світ крутиться — він і сам не відає.

— Ти що, малий? — питає Іван, і тоді зникають чорні хвилі озера, зостається лишень те, що є насправді: вони виходять стежкою до лісничівки. Тимко не знає, чи веде його Іван до своїх таємниць, а чи просто хоче спекатися, залишити тут, у цій домівці, аби самому піти далі, уже без Тимка.

Лісничівка довкруги обросла якимись забудовами, і коли Тимко втрапляє до однієї з них, то стрічається там віч-на-віч із карим поглядом карого коня, кінь ірже на привітання, Тимко виводить коня за срібну вуздечку зі стайні, за ним услід чутно скрипи, згуки, спалахує дзенькотіння старих мідних дзвонів, лопотіння чиїхось крил — однак Тимко не озирається, він знає: якщо озирнутися, пропадуть усі чари, пропаде срібна вуздечка, і кінь пропаде, гарний кінь з карими очима — Тимко не озирається, він вискакує на коня, він тримається у сідлі, як влитий, коня не треба затискати острогами, він сам знає, що робити, злітає понад деревами, понад гострі шпилі нестарого ще ялинового лісу, а за ними услід летять крилаті безшумні риби, а долом у дивовижній киреї стоїть Іван і киває на прощання рукою.

— Хочеш сісти на коня? — питає лісничий.— То добрий кінь, сумирний і ласкавий, він дозволяє сідати таким от хлопчикам,— говорить лісничий, а Тимкові пересихає в горлі, і коли коня справді виводять зі стайні і допомагають малому сісти верхи, і кінь ступає кілька кроків, притримуваний Івановою рукою, Тимкове серце калатає шалено, він відчуває долонями тремку шию коня. Він відчуває долонями його доброту, і всередині в ньому самому хлюпається, лоскоче й проситься назовні доброта.

— Славний. Хороший конику. Славний,— шепоче Тимко.

Коневі тремтять ніздрі, от він таки піднімається вгору й летить над верхів’ями дерев, Тимко руками відгортає сіру, важкувату хмару, аби не заступала дорогу коневі...

— Що це? — питає Тимко Івана. Вони стоять на галявині, Тимко задирає голову вгору, аби побачити чубок високої, ребристої якоїсь вежі.

— Звідти, згори, улітку ліс оглядають, чи де не зайнялась пожежа,— пояснює Іван, він обмацує стовбур сосни, надтятий глибоко, пальці його ніби пестять кору і той надріз. Тимко має охоту запитати, що то, а водночас йому дуже хочеться вибратись нагору і оглянути ліс звисока, узяти ліс на долоню і так оглянути, і те друге бажання перемагає, і він питає Івана:

— Можна, я вилізу туди?

— Лізь,— погоджується брат.

Гаряча пожежа спалахує зліва, шугає вгору полум’я, чорний дим докочується до Тимка, вгортає його, він задихається, він прикликає на поміч холодні хвилі Чорного озера, аби вони загасили пожежу, і коли пожежа гасне, опадає вділ, перебігають лише іскри, тепер уже ніби й нестрашні — але хвилі озера накочуються й на них, бо лиха іскра серед них мусить бути — ота, від котрої почалася пожежа, а якщо ту лиху іскру не приспати — знову десь спалахне полум’я.

Зліва зостаються жовтаво-чорні, звуглені стовбури, справді бачить Тимко зліва, як жовта, мертвопокарлючена смуга ялиць без глиці оточує зелену решту лісу, ніби то загиблі воїни, котрі першими вийшли на бій і не встояли проти сили суперника.

— Що там? — питає Тимко, знову стоячи вже біля брата.— Отам, зліва — там була пожежа, Іване?

— Зліва? Ні, то не пожежа. То шахти надто близько підійшли до лісу.

Тимко не має відваги розпитувати, він і так отримав більше пояснень, аніж сподівався, Іван, однак, щедрий без міри, Іван відповідає навіть на невимовлені Тимкові питання:

— Шахти поблизу розташовані, звичайнісінькі вугільні шахти. Шдемо он тією дорогою — побачиш терикони. Вирвавшись з-під землі, вугіль убиває дерева... Нічого на те не порадиш — смуга завширшки п’ятдесят метрів вигине, нічого на те не порадиш. Тут важко виважити, що значніше, що потрібніше, і порятувати ці дерева майже неможливо...

— То так, якби ми самі на себе наступали,—■ говорить Іван лісничому.— Як не зуміємо порятувати зелений світ, зостанемося серед каміння,— говорить сумно Іван.

Лісничий усміхається:

— Ти перебільшуєш, Іване, не так зле все виглядає, як ти собі вимальовуєш, люди,— нехай не всі, а розуміють таку можливість і стають на сторожі...

— Авжеж. Ті сосни, по краю лісу,— сторожі, а не ми. Хто знає, чи наші онуки не будуть змушені оглядати коней в зоопарку, як дивину. Вже й тепер малюка не зачудуєш жодною машиною, а як коня на бруківці в місті побачить, то стовпцем стане й питає: а що то?

Лісничий усміхається.

— У тебе сьогодні поганий настрій, Іване. Мусить бути якась нерівновага, коли світ тепер за основу бере техніку, але прийде момент, коли люди почнуть — та вже починають віднова шукати рівноваги між технікою і природою.

— Аби не було пізно,— сумно говорить Іван, Тимко жахається, скулюється, він раптом бачить, як навально й раптово опадає глиця і чорніє трава, мертво лягають на берег озера викинуті хвилею рибини, їх срібляста луска гасне й не світиться. Тимко сам-самісінький стоїть посеред пустельно обмертвілого світу, а його кінь, лагідний і ласкавий, боязко тремтить, безсилий зрушити з місця, западається на передні ноги й жалібно ірже. Тимко притримати його не годен і не вміє, він тільки обіймає коневу шию і гладить коневі теплі губи і приказує:

— Славний, милий. Хороший. Не треба. Не треба, не треба...

— Що тобі? — питає Іван. Малий все ще приказує: "Не треба, не треба".— Що тобі? допитується Іван.

— Коня жаль,— врешті засоромлений, пояснює Тимко.

— Ну, ти, ти, смішний,— ніяково говорить старший брат і втирає сльози молодшому.— Ще на твій вік стане коней. Побачиш, стане коней на твій вік...

Холоднувато було, брати стояли над озером, виглядало воно достеменно таким, яким уявляв собі Тимко. Риби, сонні, холодні, вистромляли блискучі боки, а потому, наполохані чимось, вискакували з води одна за одною, тріпотіли і знову поринали у хвилі і ще раз у повітрі з’являлись. За ними, наздоганяючи й опадаючи, летіли темні бризки, Іван відв’язав човна, і все було так, як уявляв собі Тимко: він узявся за важкі весла і занурив їх у важку воду.

— Веслувати вмієш? — запитав Іван.

Тимко кивнув головою, усе його маленьке й худе тіло напиналось, напружувалось над веслами. Він одного разу пробував уже веслувати: був з хлопчаками на Свитязі, вони ловили рибу посередині озера, одпливли далеко від берега, Тимко тоді не вмів плавати, але стидався

признатись. Усе в ньому аж заходилось, затерпло від страху, коли човен хилився бортом, коли по кісточки й вище крізь розтріщини в днищі набиралося води. Йому хотілося вичерпувати її хоча б і жменями, він веслував, і до крові зітерлася шкіра на долонях, але він і про те нікому не казав, і коли вони ступили на берег, то світ коливався Тимкові, і аж тепер він побачив, що Свитязь горбився і надимався крутими хвилями — то вони штовхали човен на бік. Тимко мочив долоні у воді Свитязя, йому здавалось, що так менше болить і скоріше загоїться,— а тепер сказав Іванові, що вміє веслувати. Йому здавалось, ніби його руки, плечі й долоні пам’ятають той рух веслами, а вухо пам’ятає сплеск хвилі, а м’язи пам’ятають напругу й ваготу води під веслами, і так воно все й було насправді. Він зумів зрушити човен з місця, він змушував човен рухатись у темній густій воді, і вже коли майже знесилля приходило до Тимка і потом вкривалася спина, хоч було зовсім прохолодно — Іванові раптом жаль стало брата, він уже не чекав, аби малий сам відклав весла і попросив відпочинку — він їх у брата прийняв, говорячи:

— Дай, бо так ми за хвилю вже на тім боці будемо, а я хочу трохи розім’ятись,— Тимко віддав весла і аж тоді (як колись у Свитязі горбаті хвилі) запримітив, що він зовсім мало віддалився від берега, зрештою, що там казати,— він майже на місці увесь час був, і зробилося дуже гірко, так гірко йому було лишень один раз. Вони тоді надумали подзвонити у дзвони, розворушити три мовчазні, мідні, призеленілі трохи, дзвони. Хлопцям здавалось, що ті дзвони мовчать споконвіку — Тимко видряпався по ринві до камінного високого парапету і потягнув за шнур, сам не сподіваючись почути голос дзвона, а коли той обізвався — всього один раз лише, густо, в’язко й оглушливо — Тимко сторопів, а хлопці внизу кинулися врозтіч, навіть не озираючись, і Тимко зостався один, притиснутий до стіни страхом, несподіваністю свого вчинку і невірністю друзів,— а долом собі йшло місто, прийнявши у мелодію вечора той дзвін, прийнявши і забравши з собою, і потому, скільки б не минав Тимко ті дзвони, він чув голос одного з них, того крайнього при стіні, і все з однаковою гіркотою згадував, як тікали хлопці, полишивши його самого.

Іван прибив човна до берега, берег прийняв їх так, ніби Іван насправді убраний був у чародійну кирею і торкався землі патерицею — земля була м’яка, ступалося по ній легко, і верталася сила, забрана водою. Брати розклали багаття. Тимко схилився над галузками, роздмухуючи вогонь, іскра пробігла між чорним галуззям червоно й бистро, займалися й ніби зривалися вгору галузки. Хлопці мовчали, сидячи біля того легенько-теплого спалаху. Тимко простягав пальці до вогню і йому здавалося, що вогонь просочується крізь пальці, переходить через них і відсвічується десь там далеко несподівано яскравим спалахом.

Раптом неподалік сплеснуло чорне гілля дерев, зашурхотіло, затріпотіло — і над самісіньким краєчком озера, чорного, аж загуслого й нерухомого в пітьмі, спинився олень.

Тимко передихнути боявся. Тремко тліла у нього в руці обвуглена при кінчику гілка, котрою хлопець щойно підгортав пригаслі жаринки ватри. Але він не зважувався рукою поворухнути, щоб кинути гілку долі.

Олень стояв, ніби розмірковував, що має чинити, він був такий же чорний, як ніч довкола, а роги мав неймовірно розлогі й розкішні, наче виніс на собі увесь ліс і лісовий гордовитий спокій. Ступив крок тонкими високими ногами — і чорнота води розступилася перед ним, знялися бризки й висріблилася, роз’яснилася, задзвеніла ніч довкруги нього; олень безшумно плив, і над водою поволі рухалася його пишна корона.

Тимко не знав, чи то діялося насправді, чи то йому привиділося, як ввижалися перше крилаті риби і Старий Вовк, а запитати брата він не важився та й не хотів, бо йому боязко було — ану ж Іван засміється і скаже, що не може тут бути оленя, а Тимкові хотілося, щоб був. Він дивився на брата, а Іван приглядався до протилежного берега. Тимко думав: може, Іван вишукує оленя, бо десь там, на тому березі озера, олень, мабуть, уже вибирався на сухе, й знову довкола нього й за ним блискотіла дрібно вода.

"Був олень, був олень?" — запитував самого себе Тимко, і мовчав, і знав уже, чому таким мовчазним і чудним повертався з мандрів Іван. Його мовчанка означала розуміння таємниці, про котру не можна говорити вголос, не треба говорити, бо інакше вона змаліє, примерхне й постаріє, як покинуте, перегоріле вогнище.

Був олень.